

АНОТАЦІЯ

Загороднюк А.Г. Конституційне право громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації: питання теорії і практики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2021.

Дисертація є комплексним дослідженням конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації в контексті механізму його реалізації, яку здійснено із врахуванням теоретичної складової та практичного виміру.

У розділі I *«Теоретико-правова характеристика конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації»* обґрунтовано положення про комплексний характер конституційного права громадян України на збори, мітинги, походи і демонстрації як багатогранного, соціального, політичного і правового явища, що охоплює суб'єктивне конституційне право; форму безпосередньої демократії і комплексний правовий інститут.

Доведена доцільність введення нової дефініції «право на мирні публічні зібрання» як узагальнюючого поняття щодо всіх організаційних форм зібрань та запропоновано визначити його як відкрите, мирне, доступне кожному, публічне вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя з метою привернення уваги громадськості, органів державної влади чи місцевого самоврядування до відповідної проблеми або висунення до останніх певних вимог, на підтримку або осуд будь-якого рішення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських ініціатив з питань політичного, економічного, соціального, культурного чи іншого життя суспільства, яке здійснюється в різних організаційних формах або в поєднанні цих форм з чи без використання засобів наочної агітації та звуко-підсилюючих

технічних засобів фізичними особами, політичними партіями, громадськими або релігійними об'єднаннями.

Удосконалено положення щодо змісту права на мирні публічні зібрання як природного права людини, яке належить їй від народження, незалежно від урегульованості цього права на законодавчому рівні, що забезпечує можливість здійснення безпосередньої демократії.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо співвідношення та взаємопов'язаності права на мирні публічні зібрання з іншими конституційними правами та свободами: право на мирні публічні зібрання є основою реалізації свободи пересування, вільного вибору місця проживання; свободи думки і слова; права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; права брати участь в управлінні державними справами, у референдумах, вільно обирати і бути обраними; права на звернення; свободи творчості; права на страйк тощо.

На основі аналізу діяльності міжнародних інституцій у сфері прав та свобод людини, зарубіжного та національного законодавства запропонована авторська класифікація способів нормативно-правової регламентації порядку організації і проведення мирних публічних зібрань: а) ситуаційний; б) дозвіл/заборона; в) повідомлення й погодження; г) явочний порядок.

У роботі представлено авторський підхід до визначення ознак міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання, а саме: їх системоутворюючий характер, закріплення загальнолюдських цінностей, формування типової еталонної моделі поведінки, виокремлення яких дозволило сформулювати авторське визначення міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання як сукупності визнаних міжнародною спільнотою універсальних принципів і норм, що містяться у джерелах міжнародного права, які визначають мінімально необхідний зміст та обсяг прав людини та стандартів демократії у сфері мирних публічних зібрань та встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту.

У розділі 2 «Механізм реалізації права на збори, мітинги, походи і демонстрації» обґрунтовано позицію, що механізм реалізації права на мирні публічні зібрання завжди є логічно послідовною, системною взаємодією різних суб'єктів права з втілення у життя приписів норм про права людини, а не спосіб здійснення прав та обов'язків виключно окремою особою; його не варто розглядати виключно у формально юридичному аспекті, оскільки він здійснюється під впливом суспільних, психологічних, економічних, моральних, релігійних, організаційних та інших факторів, які у сукупності створюють процес реалізації прав та свобод.

Запропоновано авторське визначення механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як сукупності умов політичного, соціального-психологічного та організаційного характеру й правових засобів, прийомів і способів для публічного вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя.

Сформульований авторський підхід щодо визначення структури механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як поєднання загальних та спеціальних його елементів, а саме: до загальних елементів механізму реалізації права на мирні публічні зібрання належать політичні, економічні, організаційні та умови іншого порядку, які надають реальну можливість здійснити право, а також правова культура і правосвідомість; спеціальні елементи структури представлені двома групами: нормативно-правовим механізмом реалізації досліджуваного права та інституційно-правовим механізмом реалізації права на мирні публічні зібрання.

Набули подальшого розвитку наукові підходи щодо змісту нормативно-правового й інституційно-правового механізму реалізації права на мирні публічні зібрання:

- нормативно-правовий механізм реалізації включає нормативне закріплення у поточному законодавстві, правозастосовних актах, які у тому числі передбачають спеціальні умови реалізації зазначеного права, а саме:

вольову дію при здійсненні вимог формально закріпленої правової норми і спеціальний процедурний порядок здійснення права;

- інституційно-правовий механізм реалізації включає систему органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових осіб, спеціально уповноважених органів, чия діяльність стосується права на мирні публічні зібрання, передбачає їх обов'язок сприяти у здійсненні цього права через встановлену певну сукупність юридичних засобів цілеспрямованого втілення в життя прав суб'єктів досліджуваного права та забезпечення можливостей поведінки людей підвищеними гарантіями.

На підставі аналізу судової практики щодо розгляду справ у сфері мирних публічних зібрань визначено коло питань, які слід враховувати під час розгляду зазначеної категорій справ: будь-які обмеження мають пройти перевірку на пропорційність як засіб забезпечення балансу інтересів, рівноваги між характером і ступенем втручання, який повинен визначатися лише метою та причиною втручання, надаючи перевагу тим, які передбачають його найменший рівень; пропорційність вимагає об'єктивної і докладної оцінки обставин, що впливають на проведення зібрань, і у разі конфлікту інших прав з правом на мирні публічні зібрання, рішення має бути засноване на паралельному аналізі відповідних конфліктуючих прав; підстави щодо підтвердження пропорційності дій з боку відповідних органів повинні бути такими, які мають відношення до справи, достатніми, переконливими, вагомими і спиратися на прийнятну оцінку лише фактів, а не підозр або припущень; автоматичне застосування обмежень порушує принцип пропорційності, оскільки у такому разі під їх дію підпадає занадто велике число заходів, щодо яких не були враховані конкретні обставини в кожному окремому випадку; будь-які обмежувальні заходи слід тісно пов'язувати з їх чіткими підставами, спрямовувати на досягнення конкретної мети або цілей і довести, що кожне обмеження відповідає реальним суспільним інтересам, які будуть порушені в разі його незастосування; слід виключити ситуацію, за якою можливо пред'являти до одних осіб, які бажають організувати зібрання,

більш обтяжливі вимоги, ніж до будь-яких інших осіб, які виражають ті ж наміри.

У дисертаційному дослідженні обґрунтована необхідність до прийняття закону про мирні публічні зібрання вирішити питання щодо необхідності внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (Розділ II. Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність) щодо визначення критеріїв відповідальності осіб, які організували або брали участь в мирному публічному зібранні; чітко визначити коло суб'єктів, щодо яких варто встановити адміністративну відповідальність.

Запропоновано конкретний підхід щодо предмету законодавчого регулювання свободи мирних публічних зібрань в Україні, а саме: у законі повинні міститися норми щодо юридичної термінології; чіткого переліку суб'єктів зібрань; прав і обов'язків організаторів та учасників; повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування під час їх проведення; підстав, способів, процедури обмеження права та суб'єктів, до повноважень яких входить прийняття такого рішення; виключний перелік органів, які слід повідомити про проведення зібрання до початку його проведення; строки повідомлення; виключний перелік умов, за яких правоохоронні органи можуть застосовувати примус; випадки проведення зібрань, які не потребують повідомлення; обов'язковість фахового й експертного обговорення, консультацій з громадськістю, врахування зауважень та рекомендацій за їх наслідками при прийнятті закону.

Ключові слова: збори, мітинги, походи, демонстрації, мирні публічні зібрання, міжнародні стандарти, підстави обмеження, дозвіл на проведення мирних зібрань, механізм реалізації права на мирні публічні зібрання, нормативно-правовий механізм реалізації, інституційно-правовий механізм реалізації, судові органи.

ABSTRACT

Zahorodniuk A. H. The constitutional right of citizens to assemblies, rallies, marches, and demonstrations: questions of theory and practice. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of the Doctor of Philosophy in the specialty 081 "Law" in the field of study 08 "Law". – Vasyl' Stus Donetsk National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2021.

The dissertation is a comprehensive study of the constitutional right of citizens to assemblies, rallies, marches, and demonstrations in the context of its implementation, which is executed with regard to the theoretical component and practical dimension.

The Unit 1 "Theoretical and legal characteristics of the constitutional right of citizens to assemblies, rallies, marches, and demonstrations" substantiates the provisions involving the complex nature of the constitutional right of Ukrainian citizens to assemblies, rallies, marches, and demonstrations as a multifaceted, social, political and legal phenomenon that covers the subjective constitutional law; a form of direct democracy and a comprehensive legal institution.

The expediency of introducing a new definition of "the right to peaceful public assembly" as a generalizing concept for all organizational forms of assemblies is proved and it is proposed to define it as open, peaceful, accessible to everyone, public expression of collective opinion on any issues of public life aimed at attracting public attention, public authorities or local self-government to the relevant issue or making certain demands, supporting or condemning any decision of public authorities or local self-government bodies, public initiatives on political, economic, social, cultural or other life spheres of society, which is performed in various organizational forms or in combination of these forms with or without the use of visual agitation and sound-amplifying technical means by individuals, political parties, public or religious associations.

The provision on the content of the right to peaceful public assembly as a natural human right belonging to an individual from birth has been improved, regardless of the regulation of this right at the legislative level, which provides for the possibility of direct democracy.

Scientific provisions on the relationship and interconnectedness of the right to peaceful public assembly with other constitutional rights and freedoms have been further developed: the right to peaceful public assembly is the basis for the exercise of freedom of movement, free choice of residence; freedom of thought and speech; the right to freedom of association in political parties and public organizations; the right to participate in the management of state affairs, in referendums, to freely elect and be elected; the right to appeal; to artistic freedom; to strike, etc.

Based on the analysis of the activities of international institutions in the field of human rights and freedoms, foreign and national legislation, the author proposes following classification of legal regulation methods of organizations and holding of peaceful public assemblies: a) situational; b) permission/prohibition; c) notification and approval; d) attendance order.

The author's approach to defining the features of international legal standards of the right to peaceful public assembly is presented in the paper, namely: their system-forming character, consolidation of universal values, formation of a standard reference model of behavior. The splitting of these features allowed formulating the author's definition of international legal standards of the right to peaceful public assembly as a set of universally recognized principles and norms contained in the sources of international law determining the minimum necessary content and scope of human rights and standards of democracy in the field of peaceful public assemblies and establishing positive obligations of states to ensure, protect and defend it.

The Unit 2 "Mechanism for exercising the right to assemblies, rallies, marches, and demonstrations" substantiates the view that the mechanism for exercising the right to peaceful public assembly is always a logically consistent, systematic interaction of various subjects of law to implement human rights

regulations, and not a way of exercising rights and obligations exclusively by an individual. It should not be considered exclusively in the formal legal aspect, as it is exercised under the influence of social, psychological, economic, moral, religious, organizational, and other factors that altogether create the process of realization of rights and freedoms.

The author offers a definition of the mechanism for realization of the right to peaceful public assemblies as a set of conditions of political, social-psychological, and organizational character and legal means, receptions, and ways for public expression of collective opinion on any questions of public life.

The author formulates an approach to defining the structure of the mechanism for realization of the right to peaceful public assemblies as a combination of its general and special elements, namely: general elements of the mechanism for realization of the right to peaceful public assemblies include political, economic, organizational and other conditions that provide a real opportunity to exercise the right, along with legal culture and legal awareness. Also, special elements of the structure are represented by two groups: the normative-legal mechanism for realization of the studied law and the institutional-legal mechanism for realization of the right to peaceful public assemblies.

Scientific approaches to the content of the normative-legal and institutional-legal mechanism of realization of the right to peaceful public assemblies have been further developed:

- normative legal mechanism for realization includes normative fixing in the current legislation, law-enforcement acts, which include special conditions of realization of the specified right, namely: volitional action at the realization of requirements of the formally fixed legal norm and special procedural order for realization of the right;

- institutional and legal mechanism of implementation includes a system of public authorities and local governments, officials, specially authorized bodies whose activities relate to the right to peaceful public assembly, provides for their obligation to assist in the exercise of this right through a set of legal means of

purposeful implementation of the subjects rights of the studied law and the provision of opportunities for human behavior with increased guarantees.

Based on the analysis of case law on peaceful public assembly, a range of issues should be regarded when considering this category of cases: any restrictions should be tested for proportionality as a means of balancing interests, nature and extent of interference that should be determined only by the purpose and cause of the intervention, while also giving preference to those that provide the lowest level; proportionality requires an objective and detailed assessment of the circumstances affecting the meetings, and in the event of a conflict of other rights with the right to peaceful public assembly, the decision should be based on a parallel analysis of the relevant conflicting rights; the grounds for confirming the proportionality of the actions of the relevant authorities must be relevant, convincing, sound and based on an acceptable assessment of the facts alone and not of suspicion or conjecture; the automatic application of restrictions infringes the principle of proportionality, as in such a case they are subject to too many measures in respect of which the specific circumstances of each case have not been considered; any restrictive measures should be closely linked to their clear grounds, aimed at achieving a specific goal or objectives and proving that each restriction is in the real public interest to be violated if not applied; it is necessary to exclude a situation in which it is possible to impose more burdensome requirements on some persons wishing to organize a meeting than on any other persons expressing the same intentions.

The dissertation substantiates the need to adopt a law on peaceful public assemblies to address the need to amend the Code of Ukraine on Administrative Offenses (Unit II. Administrative Offenses and Administrative Liability) to determine the liability criteria of persons who organized or participated in a peaceful public assembly; clearly define the range of entities for which administrative liability should be established.

A specific approach to the subject of legislative regulation for freedom of peaceful public assembly in Ukraine is proposed, namely: the law should contain rules on legal terminology; a clear list of subjects of meetings; rights and

responsibilities of organizers and participants; powers of state authorities and local self-government bodies during their holding; grounds, methods, procedures for restricting the right and subjects whose powers include making such a decision; an exclusive list of bodies that should be notified of the meeting before it is held; notification deadlines; an exclusive list of conditions under which law enforcement agencies may use coercion; cases of holding meetings that do not require notification; obligatory professional and expert discussion, public consultations, taking into account remarks and recommendations on their consequences when adopting the law.

Keywords: meetings, rallies, marches, demonstrations, peaceful public assemblies, international standards, grounds for restriction, permission to hold peaceful assemblies, a mechanism for exercising the right for peaceful public assemblies, regulatory and legal mechanism of implementation, institutional and legal mechanism of implementation, judicial authorities.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Загороднюк А.Г. Право на мирні зібрання в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. №1-2 (35-36). С.11-16.
2. Загороднюк А.Г. Теоретико-правові аспекти конституційного права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб.наук.пр / редкол.: С.Г.Серьогіна та ін. Харків: Право, 2019. Вип. 37. С. 278-290.
3. Турченко О.Г., Загороднюк А.Г. Міжнародно-правові стандарти забезпечення реалізації права на мирні зібрання. *Visegrad journal on human rights* 2020. № 6. С. 143-148.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Загороднюк А.Г. Щодо тлумачення права на свободу мирних зібрань. *Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (18 травня 2018 р.) / Донецький національний університет імені Василя Стуса; за заг. ред. д.ю.н. проф. А.Г.Бобкової. Вінниця: ТОВ: «Нілан-ЛТД», 2018. 140 с. С.110-111.

2. Загороднюк А.Г. Конституційне право на мирні збори, мітинги, демонстрації: питання термінології. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року) / За ред. О.Г. Турченко. Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С.51-54. URL: <https://tinyurl.com/2jw6bcaz>.

3. Загороднюк А.Г. Конституційне право збиратися мирно, проводити збори, мітинги, походи і демонстрації в системі конституційних прав. *Тридцять восьми економіко-правові дискусії*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Львів, 2019. С.32-35.

4. Загороднюк А.Г. Право на мирні зібрання: співвідношення міжнародних стандартів та національного законодавства. *Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. м. Львів 13-14 липня 2020 року. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С.63-64.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Загороднюк А.Г. Поняття та структура механізму реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації. *Economic and law paradigm of modern society*. 2020. №2. С.87-94.